

BO LINDBERG

Rydberg, antiken och kristendomen

Antiken och kristendomen, Athen och Jerusalem – det är en klassisk sammanställning i den västerländska kulturens historia. Ofta sägs det – eller sades i varje fall förr, innan vårt historiska medvetande blivit så inskränkt till moderniteten som det nu är – att den västerländska civilisationen vilar på dessa två pelare.

Men det finns också en annan berättelse som ställer de två mot varandra och i olika syften framhåller spänningen mellan den antika andan och den kristna. Och onekligen finns det viktiga idéhistoriskt fastställbara skillnader mellan den kristna religionen och den antika filosofin: tro mot vetande, uppenbarelse mot förnuft, nåd mot natur, historisk förändring mot statisk metafysik, agape mot eros osv. I mer polemiska termer har motsättningen i olika tider beskrivits som dogmatism mot kritik, religion mot vetenskap, ofördragsamhet mot tolerans, religion mot humanism, slavmoral mot övermänniskomoral eller, från andra sidan, som ödmjukhet mot självtillräcklighet, hopp mot pessimism, moral mot esteticism.

I stor utsträckning är dock dessa dikotomier konstruerade i modern tid, från det sena 1700-talet och framåt. Under kristendomens första århundraden, den tid Rydberg skriver om i *Den siste athenaren*, fanns en akut konflikt mellan kristendomen och den hedniska religionen och i viss utsträckning också filosofin. Men den segrande kristendomen införlivade mycket av den grekiska filosofin med sin lära; kyrkofäderna höll sig mestadels till den platonska och nyplatonska traditionen, Thomas ab Aquino skapade den stora syntesen mellan kristen teologi och aristotelisk filosofi. Renässansen och renässanshumanismen skildrades i äldre historieskrivning

som en tid av begynnande sekularisering då människan upptäcktes med det antika arvets hjälp. I själva verket var humanisterna ofta religiöst intresserade; deras kritik riktade sig mot skolastiken och kyrkan, inte mot den kristna religionen som sådan. Machiavelli, som förnekade moralens absoluta giltighet i politiken och vurmade för den romerska republiken, kan kanske betraktas som en exponent för en konfrontation mellan kristet och antikt etos. I övrigt var renässansen snarare en vidgning av diskurshorisonten än en förändring av åsikter. Humanismen – för övrigt en term som inte myntades förrän i början av 1800-talet – innebar att ämnen och texter som låg utanför religionen blev uppmärksammade, men inget programmatiskt förvärldsligande.

Först med upplysningen började antiken bli ett argument för sekularisering. Upplysningsmännen var bara i undantagsfall ateister utan accepterade en naturlig förnuftsreligion. Men de kritiserade den kristna, uppenbarade religionen, dess dogmer, dess stöd i Biblen och dess förment skadliga värderingar. Antikens teoretiska filosofer var de inte så förtjusta i, men de uppskattade moralfilosofer som Sokrates, Cicero, Seneca och Plutarkos och såg dem som föregångare till dem själva – odogmatiska, levnadskloka världsmän som med elegant stilkonst kritiserade religiösa vidskepelser och andra fördomar. Historien skrevs om; nu framhövdes antiken, och grekerna i synnerhet, som upphovet till det som skapat det europeiska framsteget. Idéhistorikern Peter Gay talar om en ny paganism, en ny hedendom, under upplysningen, som framhävde det antika arvet framför det kristna och ännu mer det judiska. Hellener ställdes mot hebréer. Den judiska historien, som tidigare tillskrivits en stor betydelse som förstadium till den kristna, sköts i en sekulariserad historieuppfattning i bakgrunden och hänfördes till det

orientaliska arv det moderna Europa ville distansera sig från.¹

Nyhumanismen

Intresset för antiken upplevde en ny högkonjunktur decennierna runt 1800. På tysk och även svensk botten brukar man kalla detta för nyhumanismen.² Nyhumanisterna lade tonvikten vid grekerna och deras estetiska begåvning, medan romarna med sitt krigande, sin imperialism och sin administrativa duglighet var mindre väl sedda. De hade också en pedagogisk ambition: studiet av de antika kulturskapelserna och de klassiska språken var överlägsna bildningsmedel; i mötet med dem utvecklade de unga både intellektet, skönhetssinnet och den moraliska viljan. Det nyhumanistiska programmet var kopplat till de klassiska språken, latinet och grekiskan, men dess idéer om lärande hade vidare tillämpning och anknöt till romantiken och den idealistiska filosofin. Det fanns också ett mått av sekularisering i den tyska nyhumanismen: gymnasierna emanciperades från kyrkan och det uppstod en professionell läroverkslärarkår med egen identitet och en karriär utanför den kyrkliga, med uppgift att bibringa samhällets högre skikt förädlande bildning i stället för religiös fostran.

Också i England och Frankrike fick antikintresset ett uppsving, en "revival of the Greeks" eller "nyklassicism". Mer uttalad där än i Tyskland var den politiska sidan av antikintresset. Den romerska republiken hade alltsedan renässansen attraherat oppositionella kretsar; nu började också, för egentligen första gången, den grekiska demokratin och den politiska kulturen i Athen att röna uppskattning.

¹ Peter Gay, *The Enlightenment. An Interpretation. Vol. I: The Rise of Modern Paganism* (New York 1976).

² Det följande bygger på Bo Lindberg, *Humanism och vetenskap. Den klassiska filologien i Sverige från 1800-talets början till andra världskriget* (Göteborg 1987), särskilt s. 27-37.

Den nya vurmen för antiken – nyklassicismen, nyhumanismen eller hur man nu benämner den – var alltså ett sammansatt fenomen. Det hade estetiska, pedagogiska och även politiska inslag och dessutom en kristendomskritisk potential. Den låg i själva bildningsstoffet, det antika arvet av litteratur, konst och filosofi ställt i motsats till det kristna. Den kunde yttra sig på olika sätt: somliga tog fasta på den inomvärldsliga moral de fann hos de antika filosoferna, vilka inte ängsligt hoppades på frälsning och ett liv efter detta utan modigt hittade själsro och en moralisk hållning i människan själv. Andra fann i antiken en estetik och moral som var fri från den asketiska försakelse och moraliska puritanism man tillskrev kristendomen. På ett trivialt plan kunde detta handla om förtjusningen i de osedliga historier den antika mytologin är full av, i andra fall var det uttryck för en högre syftande revolt mot religiös förkrympning och inskränkthet. Andra åter såg grekernas filosofi och vetenskap som direkta föregångare till den moderna vetenskapen som skingrat religionens vidskepelse och myter. Härtil kom de som hyllade den politiska friheten i demokratins Athen och republikens Rom och därmed indirekt kritiserade kyrkan som traditionellt varit i förbund med feodala strukturer och monarkiska traditioner.

Å andra sidan, och det är viktigt, var motsättningen mellan antiken och kristendomen inte absolut, och i praktiken inte ens regel. I vissa lägen hamnade de på samma sida mot moderniteten. Det yttrade sig inte minst på skolans område. Nyhumanisternas iver för de klassiska språken innebar snarast en vitalisering under nya förtecken av det studium av latinet och grekiskan som förekommit sedan renässansen och som varit förenat med just kyrkans och den absoluta statens behov. Innehållet i läroverkens studieplaner var ett hett debattämne under hela 1800-talet och i de striderna hamnade nyhumanistiska skolmän och kyrkans män ofta på samma sida mot dem som ville ha mer av naturvetenskap

och moderna språk i skolan och samtidigt en medborgerlig bildning som tog fasta på nationens historia, kultur och samhälle i stället för den antika. Likaså delade nyhumanister och kyrkomän ofta en allmänt idealistisk filosofisk åskådning som stod i motsättning till positivism, naturalism och andra filosofem under det senare 1800-talet som förklarade världen med utgångspunkt i empiri och induktion i stället för deduktion och åskådning.

Exempel på denna symbios mellan klassiskt och kristet ges på den svenska scenen. Nyhumanismen fick god spridning i Sverige, med nya pedagogiska idéer om undervisning och bildning, främst med hjälp av de klassiska språken men inte bara det. Romantiskt färgade argument om det organiska i motsats till det mekaniska, det hela i motsats till det aggregatiska, det levande mot det döda och bildning i motsats till passivt pluggande anfördes inte bara till stöd för latin och grekiska utan för en förändring av undervisnings-sättet över huvud taget. Här och var röjdes också sympatier för den antika skönheten och moraliska självständigheten. Tegnér brukar anses som den främste nyhumanisten i Sverige.³ Han var professor i grekiska i Lund och delade de gängse nyhumanistiska värderingarna av grekerna och romarna.

Men Tegnér blev biskop i Växjö och hamnade som stiftschef i rollen som dels vårdare av den andliga hälsan i församlingarna, dels tillsynsman över den högre skolundervisningen i stiftet. I själva sin yrkesposition förenade han kristendom och humanism. Det uteslöt en konfrontation med den kristna religionen. Kanske fick han offra något av sin humanistiska övertygelse. Han höll distans till den dogmatiska korrektheten och drev ibland med teologin – Frödings ord om det "attiska saltet på biskopens tunga" i dikten om släktingen Tegnér anspelar på denna förment

³ Om Tegnér och nyhumanismen, Lindberg a.a. s. 99-104

antikinspirerade esprit. Men situationen var densamma för nästan alla dem som kan kallas nyhumanister i Sverige under 1800-talet. De verkade som lärare vid gymnasier eller universitet i karriärer som normalt slutade i en kyrklig befattning som kyrkoherde eller biskop. Den emanciperande av gymnasierna från kyrkan som ägde rum i Tyskland i början av 1800-talet dröjde till mitten av seklet i Sverige. Tegnér anspelar på det här predikamentet – att ha påbörjat en världslig bana som lärare eller diktare för att sedan hamna på en biskopsstol – i ett par eleganta rader i sitt hälsningstal till Carl Adolph Agardh – själv biskop och kulturpersonlighet – i Svenska Akademien 1831:

Vi stämde möte på parnassens höjder
Och ej på Zions där vi halta nu.

De orden fångar rätt väl situationen för den svenska nyhumanismen.

Den siste Athenaren

Viktor Rydberg bröt det mönstret. Han kom inte från skolans värld och stod fri från det ecklesiastiska komplexet av kyrka och skola som dithills hade bestämt karaktären av antikvismen i Sverige. Hans bakgrund var journalistiken, först i *Jönköpings tidning*, sedan i *Göteborgs Handels och Sjöfarts Tidning* (GHT), där han från 1855 verkade i åsiktsmässig symbios med chefredaktören Sven Adolf Hedlund. Det vore fel att kalla Rydberg nyhumanist, bland annat därför att han på ledarplats i tidningen argumenterade för en inskränkning av de klassiska språkens plats i skolan. Viktor Svanberg talar i sin undersökning av *Den siste athenaren* 1928 om "novantik", som är ytterligare en, numera bortglömd, benämning på 1800-talets antikintresse.⁴ Novantikare kan vara en bra

⁴ Victor Svanberg, *Novantiken i Den siste athenaren. En genetisk studie* (Uppsala 1928).

beteckning på Rydberg, som inte deltog i försvaret av de klassiska språken. Han var inte pedagogisk antikvän men däremot desto mer ideologisk, den förste och kanske den ende i Sverige som explicit beskrev ett antikt ideal i polemisk kontrast till kristendomen. Det skedde i *Den siste athenaren*, som publicerades som följetong i GHT och kom ut i bokform 1859.

I det berömda förordet, där Rydberg säger sig vara ute i krigarens lovliga avsikt att såra och döda, infogas antikens prestationer på ena sidan i en historisk, ja egentligen naturgiven och universell, motsättning mellan två grundtyper av mänskligheten, den orientaliska och den hellenisk-västerländska. Den förra är tillbakablickande mot ett ursprungligt paradis, reaktionär och undergiven under yttre makter; den ser människans bestämmelse i den passiva anpassningen till tvingande villkor och uppfyllandet av den gudomliga lagen i rituell gudstjänst. Den hellenisk-västerländska grundtypen å andra sidan tror på utvecklingen: den leds av insikten att människan kan forma villkoren för sin tillvaro. De yttre makterna är mänskliga skapelser, de är bristfälliga men de kan omgestaltas av människan med ledning av de idéer som är nedlagda i henne. "Den hellenisk-västerländska världsåskådningen är således utvecklingens."⁵

Vid första påseende kan detta låta som renodlad 1800-talsliberalism av upplysningssnitt. Progressivitet mot reaktion, frihet mot förtryck, sekulariserad självtillit mot passiv undergivenhet, skapande handling mot passiv rit. "Hellenismen" framträdde öppet på arenan med franska revolutionen 1789, menar Rydberg – en ganska förvånande sammanställning om man ser till vad ordet hellenism vanligen brukar stå för. Det helleniska i detta ligger till en del i den politiska friheten – Rydberg var republikan och svärmade för den grekiska stadsstaten som var en begränsad

⁵ Victor (sic) Rydberg, *Den siste athenaren* (Göteborg 1859) s V-VII.

politisk gemenskap som kunde hänvisas till i den pågående svenska debatten om kommunalt självstyre. Men viktigare är idealismen, som inte tillhör upplysningen. Rydberg hämtar den ur den platonska traditionen men ger den samtidigt en historisk utvecklingsdimension som inte är självklar där och som sätter den i förbindelse med samtidens historiefilosofiska idealism. Religionen, rätten, sanningen och skönheten manifesteras genom historien i "yttre makter", i kyrka, stat, vetenskap och konst, men dessa makter är mänskliga skapelser, de kan omgestaltas och förbättras med ledning av de idéer som är nedlagda i människan. De platonska idéerna förverkligas alltså under historiens lopp.

Förordet till *Den siste athenaren* skrevs i efterhand för att förtydliga romanens idébudskap. De polemiska formuleringarna ger intrycket att det är kristendomen och religionen som sådan Rydberg var ute efter. Men så är inte fallet. Religionen är en legitim och fundamental i människa livet, den nämns som en av de mänskliga förmågor som skall utvecklas under idéernas ledning i hans samtid. Inte heller är det kristendomen Rydberg vill komma åt, även om det kan tyckas så. De kristna i boken är visserligen behäftade med moraliska fel – hyckleri, bedräglighet och maktlystnad – och även deras åskådning skildras i ogynnsam dager som dogmatisk, upptagen av askes och ritual och baserad på en skadlig dualism mellan ande och materia. Men bokens hjältar, den siste athenaren Krysanteus och hans dotter Hermione, uppvisar åsikter och attityder som inte är oförenliga med en dogmfri kristendom som lägger tonvikten vid människans förädling med Kristus som förebild. I *Athenaren* jämföras Kristus strax i början med Sokrates. Ett stycke in i boken förs dessutom en god kristen vid namn Teodoros in i handlingen. Han är tolerant och resonerande och blir förföljd av de sektkristna. På slutsidan framställs han som en förebådare av protestantismen och reformationen, vilken i sin tur är

”förpostfäktningen till den stundande striden mellan Kristus’ församling och tvångskyrkan.”⁶

Vad Rydberg ville slunga sitt spjut mot var alltså denna tvångskyrka, med sin hierarki, dvs. prelatvälde, sina dogmer, sitt budskap om förtappelse och straff, sitt förtryck av de frireligiösa, sina tendenser till katolicism och sitt medeltida arv. Men under den finns en äkta kristendom som hör framtiden till. Rydberg laborerar med en historiefilosofisk konstruktion där antiken, trots förträffligheten hos Krysan-teus och hans likar, ändå representerade något som tjänat ut och var dömt att gå under till förmån för kristendomen. Men nu, i Rydbergs samtid, var den på väg tillbaka i en syntes med en förädlad kristendom och till gagn för den politiska, religiösa och politiska friheten. Rydberg landar till slut i en harmonisk förening mellan antikt och kristet; också han tycks när allt kommer omkring bekräfta schablonen att den västerländska kulturen vilar på de två pelarna Athen och Jerusalem.

Denna försoning mellan antiken och kristendomen är dock inte tydligt utförd i boken, som är ganska förbryllande i sin uppbyggnad. Victor Svanberg gjorde gällande att Rydberg från början av författandet var rent ”novantik” men sedan fört in det kristna försoningstemat under inflytande av S.A. Hedlund, som ogillade den konservativa statskyrkan men inte de spirande frikyrkorna och deras kamp mot det ännu gällande konventikelpakatet och andra inskränkningar i den religiösa friheten. Svanbergs tolkning har väl inte slagit igenom. Den förhärskande meningen tycks vara att Rydberg redan innan han skrev *Den siste athenaren* hade utvecklat sin föreställning om en human och dogmfri kristendom, i huvudsak efter de linjer han skulle förfäktat i *Bibelns lära om Kristus* några år senare.⁷ Tanken att upplys-

⁶ Rydberg a.a. s 426.

⁷ Svanberg a.a. passim, slutkläm s 184. Örjan Lindberger godtar att det finns en spricka i *Den siste Athenaren* men hävdar ändå att kristen

ningens och franska revolutionens idéer var förenliga med en dogmfri kristendom var för övrigt inte ovanlig i samtiden; i Sverige var den uttryckt hos Geijer och Almqvist.⁸ Rydbergs sammanställning av upplysning och kristendom var alltså inte ny, om också mer extremt artikulera hos honom.

Rydbergs vurm för antiken skiljer sig å andra sidan från upplysningens paganism. Visserligen förknippar han det helleniska med 1789 och med politisk, religiös och vetenskaplig frihet. Han låter också Krysanteus vara en praktiskt verksam person som är tekniskt intresserad och tar initiativ till samhällsförbättringar. Allt detta är i linje med upplysningens progressistiska program. Man kan också säga att Rydbergs dogmfria religion liknar den naturliga religion som upplysningsfilosoferna ofta omfattade och som grundade sig i sanningar om Guds existens och själens odödlighet man ansåg sig kunna nå fram till med förnuftet. Liksom upplysningsmännen utmönstrade Rydberg de i uppenbarelserna grundade dogmerna som skilde konfessionerna åt. Men Rydberg är idealist i filosofin, medan den typiska upplysningsfilosofin var empiristisk och ibland materialistisk. I *Athenaren* kläds idealismen i (ny)platonismens gestalt och det ger en air av seren upphöjdhet åt Krysanteus som inte riktigt harmonierar med den praktiske reformatorn Krysanteus. Självfallet är Rydberg också fjärran från den fräna kritik av religionen som sådan och de tendenser till ateism som var en sida av upplysningen.

Det serena och, som det sagts, "marmorsvala" i Rydbergs framställning av antiken är en förbindelselänk till den tyska nyhumanismen, med dess vision av den "stilla storheten och ädla enkelheten" i den grekiska konsten. Men likheten

religiositet föreligger hos Rydberg redan från början. *Prometheustanken hos Viktor Rydberg* (Uppsala 1938) s. 154ff.

⁸ Torsten Hegerfors, *Viktor Rydbergs utveckling till religiös reformator* (Göteborg 1960) s. 196.

med nyhumanisternas antikuppfattning är inte så stor. Nyhumanisternas förkärlek för antiken byggde på föreställningen om den grekiska kulturens *olikhet* i förhållande till den moderna tiden. Antiken representerade någonting ursprungligt och förlorat som moderniteten borde konfrontera sig med och vederkvickas av. Rydberg åter menar att antiken står för samma värden och verksamheter som hans liberala samtid. Från nyhumanisterna skiljer han sig också genom att han inte lägger så stor vikt vid skönheten i den grekiska konsten och inte heller tillmäter de klassiska språken någon betydelse för värderingen av antiken.

Rydbergs antikuppfattning inordnar sig inte riktigt i någon etablerad fålla. Den är eklektisk, uppbyggd av element från olika traditioner. Eklektisk låter negativt; man skulle kanske också kunna säga självständig.

Så är Rydberg inte heller representativ för någon utbredd mening i den svenska debatten, i synnerhet som han inte drev den vidare och inte formulerade den lika tydligt i fortsättningen. En positiv antikuppfattning med radikala förtecken var tämligen ovanlig i Sverige. Inom socialdemokratien fanns dock under tidigt 1900-tal ansatser att hänvisa till antiken i kampen för politisk och andlig frihet. Erik Hedén, journalist och doktor i grekiska, samt Arthur Engberg, journalist och senare statsråd är exempel på försök att förena klassicism och socialism. Deras positioner är i närheten av Rydbergs men utan idealismen och den i sista hand religiösa potentialen i Rydbergs antikuppfattning.⁹ Den positiva värderingen av antiken förekom annars mest i skoldebatten, där frågan om de klassiska språkens ställning var en följetong hela 1800-talet igenom. Försvaret av de klassiska språken fördes med nyhumanistiska argument och

⁹ Bo Lindberg, ”Socialism och klassicism” i *Motströms. Kritiken av det moderna*, red. S. Källström & E. Sellberg (Stockholm 1991) s. 39-63.

hade i regel konservativa ideologiska förtecken i den mån de gick utanför de pedagogiska frågorna.

Mot nyhumanismen stod en mäktig och i längden segrande opinion som entydigt satte den moderna tiden framför antiken och yrkade på att studierna i läroverken skulle ha sin tyngdpunkt i ämnen inriktade på samtiden. En viktig företrädare för denna opinion var Sven Adolf Hedin som satte in skoldebatten i ett idéperspektiv där synen på antiken var fundamental. Det skedde i den effektiva stridsskriften *Striden om latin-herraväldet* (1883), där Hedin gick till rätta inte bara med de pedagogiska motiveringarna för de klassiska språken utan analyserade hela ideologin bakom antikstudiet och beundran för antiken. Hedin angrep den antikbeundrande humanismen för att vara estetiserande, aristokratisk, kosmopolitisk och antinationell. Antiken dyrkade skönheten i stället för det socialt och materiellt nyttiga, den var antidemokratisk genom att tillåta slaveriet och den var antinationell genom att tillhandahålla ett universellt bildningsarv utan förankring hos folket. Intressant nog tillskrev han kristendomen en positiv roll. Det är inte humanismen och den klassiska bildningen som stått för framsteget i historien. Snarare vilar det västerländska arvet på judisk-kristen grund. Renare seder, religiös upplysning och likhet inför lagen har sitt ursprung i den traditionen som uppkom under *medeltiden*, inte i antiken.¹⁰

Hedin erkände alltså inte den motsättning Rydberg uppställde mellan modernitet och kristendom. I stället infogade han kristendomen i en social och moralisk utilism på demokratisk och nationell grund. Hedins position är intressant. Den kan inplaceras i en tradition i historieforskningen som under 1900-talet tagit fasta på de moral- och arbetsbefrämjande effekterna av den kristna religionen, en

¹⁰ Om latin-herraväldet, i *Ur vår tids forskning* (Stockholm 1883), särsk. s 50-60.

tradition representerad av Max Weber och andra som uppmärksammat sambandet mellan protestantism och ekonomiskt och vetenskapligt framsteg. I denna sociologiskt och materialistiskt orienterade tradition betonas också skillnaderna i ekonomisk och social struktur mellan antiken och det europeiska samhället, inte bara under moderniteten utan också under medeltiden. Rydberg åter är idealist både i filosofin och i historieuppfattningen, vilket får honom att betona antikens fria filosofiska tänkande och kritisera den kristna medeltidens religiösa dogmatism och fanatism. Fast samtidigt har även han en släng av materiell framstegstanke, eftersom han låter Krysanterus inte bara vara filosof utan också praktisk samhällsförbättrare.

Slutord

Rydbergs åskådning i *Den siste athenaren* är inte entydig. Till en del beror det på yttre omständigheter – följetongsformen, tidspresen, kanske Hedlunds inverkan, om Svanberg har rätt. Men det är orättvist att klaga över bristande helgjutenhets, i synnerhet som jag här bara ägnat mig åt *Athenaren* och inte undersökt värderingen av antiken och kristendomen i Rydbergs fortsatta produktion. Ett problem som inte bara gäller Rydberg är vad man menar med kristendomen. Rydberg angriper kristendomen, men egentligen bara den uppenbarade kristna religionen sådana den grundas i Bibeln, och då särskilt Gamla testamentets, berättelser samt i dogmerna. Han accepterar ett slags renad kristendom utan bekännelse och dogmer, och man frågar sig då vari det kristna i denna består. Kristus som idealgestalt finns med men för övrigt är det snarare det *västerländska* i den religion han tänker sig som blir det kristna elementet. Den rätta kristendomen identifieras med mänsklighetens framsteg under ledstjärnor som utvecklats i den västerländska civilisationen. Rydbergs ord om den universella motsatsen mellan det helleniska och det orientaliska i kulturen och i

människan själv bekräftar det intrycket, även om man inte skall dra för stora orientalism-växlar i Suids mening på formuleringarna i förordet till *Athenaren*; Rydberg framställer de två typerna som universella och knyter dem inte till Väst resp. Öst i geografisk mening, eftersom han framhåller att den orientaliska typen kan förekomma också vid Seine och i Uppsala. Ändå är det tydligt att den kristendom Rydberg tänker sig är knuten till den västerländska civilisationen och att det är denna anknytning som blir det specifika i hans kristendom snarare än specifikt teologiska moment.¹¹

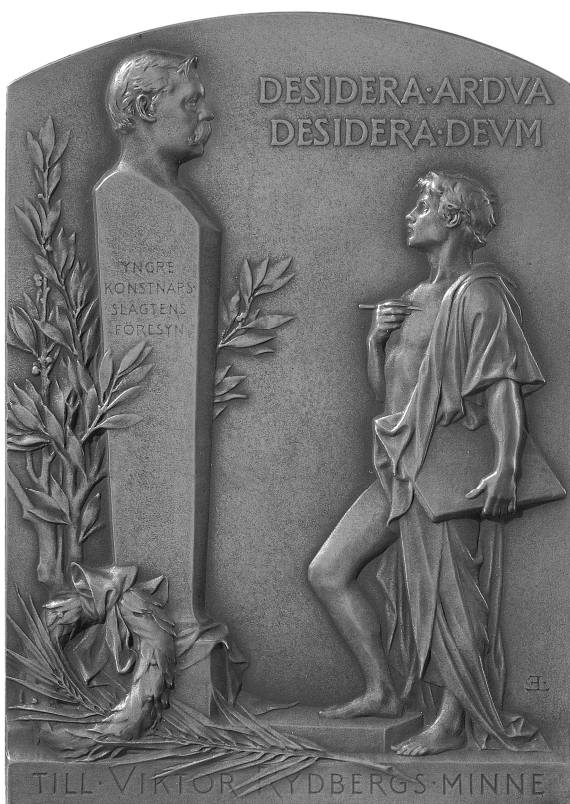
Var skulle *Athenarens* Rydberg ha befunnit sig om han omplanterats till nutidens Sverige? I dag är moderniteten ifrågasatt: framstegstanken är så gott som övergiven och västerlandets anspråk på att representera en universellt giltig moral och politik undergrävd. Religionen återkommer, inte bara som reellt faktum i samhället utan också, uppmuntrad av den postmoderna relativismen, som intellektuellt alternativ.¹² Rydberg skulle ha varit förvirrad inför detta. Idémässigt sett skulle han kunnat känna sympati med "Humanisterna", den världsvida opinionsformering som försvarar moderniteten och förfäktar en konsekvent sekularisering. Men Humanisterna förnekar ofta guds existens och skulle nog angripit också Rydbergs renade kristendom i idealistisk infattning. Och de skulle knappast ha gillat hans vurm för antiken; i motsats till det äldre Humanistiska förbundet (grundat 1907), som har sina rötter i nyhumanismen, låter sig humanisterna inte besväräs av något antikt arv.

Den nya postmoderna teologin som visserligen inte försvarar dogmernas bokstavliga sanning men accepterar

¹¹ Enligt Hegerfors a.a. s 414 ställde Rydberg i sin kyrkokritik på 1860-talet krav på kristendomens "humanisering" och "occidentalisering"; det framgår dock inte om det är Rydberg själv som använt dessa ord.

¹² Se Jayne Svennungsson, *Guds återkomst. En studie av gudsbegreppet inom postmodern filosofi* (Göteborg 2004), s 13-50.

religionens myter och läror som i varje fall subjektivt sanna meningsskapande berättelser är rimligen oförenlig med Rydbergs ståndpunkter. Rent idémässigt står Rydberg närmare Humanisterna än de postmoderna teologerna. Men hur han funnit sig till rätta i nutiden skulle nog inte avgöras enbart av idémässiga likheter och olikheter. Var han moraliskt skulle ställt sig i dagens konflikter är en annan sak.

Minnesplakett av Erik Lindberg (1900).
Foto Gabriel Hildebrand.